

Elä suihki sutsunatta!

Venäjän šušun-sanana historiaa

Tämmöisen ohjeen, joka oli tarkoitettu eräänlaiseksi pukeutumismääräykseksi miesten nähden liian vaillinaisessa asussa esiintyvälle morsiamelle ja nuorikolle, tapaamme Kalevalassa (2. painos, 23:215) ja hiukan eri lailla muotoiltuna usein myös Suomen kansan vanhojen runojen vianalaisissa ja aunukselaisissa toisinoissa. Esim. SKVR 1_a 1708:

»Mors[ien], sisaruoni,

 Elä suihka sussunatta,
 [Elä] räimä rätsinässä,
 [Elä] kengättä kehaja!»

Katri Peltari toteaa, että tällaisten kieltojen mukaan morsian tai nuori miniä ei saanut kulkea pihamaalla »vain paita (rätsinä) päällä, ilman liivihameetta (sutsuna) — — sekä avojaloin, kengittä ja sukitta»¹.

Tämän artikkelin kirjoittajaa lähinnä kiinnostavalle *sutsuna* sanalle Peltari mainitsee eri toisinoista seuraavat variantit: *sussuna*, *suussuna*, *suitsuna*. Lönnrot on sanakirjaansa valinnut hakusanaksi *sussuna*-asuisen muodon ja selittänyt sen näin (II s. 609): 'kjortel med lifstykke, klädning (*sutsuna*), — dim. *sussunainen*'. Sanakirjasäätiön kokoelmista olen poiminut seuraavat esimerkit ottamalla mukaan myös kielitieteellisesti autenttiset muistiinpanot karjalasta ja aunuksesta: *sussuna* 'liivihame' Polvijärvi, Fr. Kärki 1906 / *šuššuna* 'repaleinen vaate' Uhtua Jyväskylä, K. F. Karjalainen 1894 / *šuššu* 'väljä naisten päällysnuttu, pumpulilla topattu' Nekkula—Rii-puškala, E. V. Ahtia 1922 / »Elä šuihka *šuššunašša!*» Vuokkiniemi Venehjärvi, Mari Kyyrönen² / *sussunen* 'naisten lyhyt sarkatakki' Impilahti, M. Tiensuu 1936 / *šuššuna* 1. '(naisen) leninki, myös miesten takki', 2. 'yleensä vaatteesta: *šuššunad lekkuu* 'vaatteet heiluvat (kävellessä)' Suistamo Muunto, R. E. Nirvi 1933. Kalevalan sanakirjassaan Aimo Turunen tulkitsee sutsunan liivihameeksi ja vertaa sitä karj. sanaan *sultššuna* (SKST 235. osa, Helsinki 1949, s. 281).

Kuten edellä esitetyistä esimerkeistä käy ilmi, tarkoitettiin sussunalla pääasialli-

¹ Morsiamen neuvonta karjalaisissa ja inkeriläisissä häissä, Helsinki 1954, s. 111. Tämä liseniaatintutkimus on SKS:n Kansanrunousarkistossa.

² Säe on Pertti Virtarannan muistiinpanema. Vrt. myös tätä kohtaa karkeistaen translit-toituna hänen kirjassaan Vienan kansa muistelee, Porvoo 1958, s. 604.

sesti joko liivihametta tai jonkinlaista naisen päällysnuttua tai -takkia. Karjalaan, aunukseen ja eräisiin suomen itämurteisiin tämä vaatetermi on lainattu venäjän sanasta *šušun*. Tällä sanalla on ven. murteissa useita eri merkityksiä. Tärkeimmät niistä ovat: 1. 'eräs sarafaanityppi', 2. 'eräänlainen päällyspaita tai nuttu'. Oletan, että karjalaisten süssunalle esitetty *liivihameen* merkitys ei ole primaari. Tällainen süssuna-liivihame muistutti kaiketi pohjoisvenäläisen naisen kansanpukuun kuuluvaa avaraa, leikkaukseltaan ns. suoraa liivihametta. Suoran liivisarafaanin, samoin kuin sen edeltäjän ns. olkainsarafaanin, prototyyppi on ns. vinokaistainen umpisarafaani, jossa on riippu- tai valehihat. Oletukseni tueksi esitän kaksi perustetta. Ensinnäkin eräissä pohjoisoven. murteissa sanalla *šušun* tarkoitetaan nimenomaan arkaaista sarafaanityppiä, johon kuului riippu- tai valehihat, ja toiseksi meille on säilynyt tietoja siitä, että »karjalaisessa ja syrjääniläisessä süssunassa usein oli, samoin kuin niiden venäläisessä vastineessa, pitkät kapeat riippuhihat».³ Tiittävästi kansatieteilijät ovat edelleen samalla kannalla kuin Manninen, joka piti suomensukuisilla kansoilla tavattavaa sarafaania venäläisenä lainana. Sarafaani oli laajalti tunnettu Aunuksen ja Vianan karjalaisten, inkeriläisten ja jopa syrjäänien keskuudessa.

V. N. Belitzerin mukaan paita ja sarafaani olivat vielä kuluvan vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä syrjääniläisnaisten pääpukimia.⁴ Heillä oli käytössä sekä vinokaistaisia että suoraa sarafaaneja. Vinokaistaisen mekkomaisen hartuushameen, jonka etupuoli on tehty kahdesta kangaslevystä ja jonka kuvekaistat ovat kiillamaisia, voi nähdä vieläkin Ylä-Vytšegdan syrjääneillä. Tällaisen sarafaanin nimenä on *šušun* < ven. *šušun*.

Tverin Karjalakin on vanhastaan kuulunut sarafaanialueeseen. Eräiden tietojen mukaan hyvin vanhakuosinen vinokaistainen süssuna-sarafaani, joka ommeltiin siniseksi värjätystä puuvilla- tai villakankaasta ja johon kuului pitkät valehihat, oli käytössä 1800-luvun alussa Sandovan piirin Kosjatšihan kylässä.⁵ Tällainen sarafaani muistutti suuresti pihkovalaista šušunia. Kyseenalaista on, oliko Tverin karjalaan tuolloin kotiutunut myös vastaava ven. nimitys.

Perti Virtaranta kertoo, että Tverin karjalaiset naiset kutsuvat rohdiin- tai pumpulikankaisia hartuushameitaan, jotka ovat pitkiä ja rinnan kohdalta poimutettuja sekä kapeiden olkaimien varassa pidettäviä, *sverezeiksi*.⁶ Tverin karjalan *svereži* palautuu ven. sanaan *ferež* (yleisemmin *fërjaž*), jolla nimellä mm. ent. Tverin läänin venäläiset kutsuivat juhlasarafaania (Dal IV:1137). Ven. alkumuotoa lähempänä on Juho Kujolan Tverin karjalasta muistiin panema sana *fereži* 'hame' (Puuhtinan gorki, Raajetškoi). Virtarannan mainitseman äänneasun *svereži* Kujola on taas kuulut Novgorodin Tihvinän Korostelevan kylän karjalaisilta: »tyttölöillä rättišinäm

³ I. Manninen, Suomen suku III, Helsinki 1934, s. 604.

⁴ Otserki po etnografii narodov Komi, XIX — natsalo XX v. aikakauskirjassa Trudy Instituta etnografii im. N. N. Mikluho-Maklaja XLV, Moskva 1958, s. 260.

⁵ G. S. Maslova, Narodnyj ornament vehnevolzskih kareļ aikakauskirjassa Trudy Instituta etnografii im. N. N. Mikluho-Maklaja XI, Moskva 1951, s. 17.

⁶ Perti Virtaranta, Tverin karjalaisten entistä elämää, Porvoo 1961, s. 150.

piällä svereži [‘hame’] (*kežällä*), *sverežin auna taavenna on jupka*» (Karjalan kielen sanakirjan kokoelmat). Oletan, että Virtarannan kuvailema hartuushame on lähinnä ns. suora olkainsarafaani, joka on valmistettu ostokankaasta. Samankuoinen kotikutoisesta värjätystä kankaasta ommeltu sarafaani tunnetaan nimellä *krasikko*.⁷

Isovenäläisten naisten kansanomaisen pukuparsi jakautuu kahteen perustyyppiin. Pohjoisiovenäläisen naisen vaatekerta koostuu kahdesta peruspukimesta: leveästä palttina- tai puuvillakankaisesta paidasta (*rubħa*) ja tavallisesti vain puolirintaan ulottuvasta pitkästä paitahameesta (*sarafàn*), joka on ommeltu verasta, punaisesta pumpulikankaasta tai värillisestä kiiltopalttinasta.⁸ Sarafaaniin kuuluu kapea kangasvyö. Paidassa on yleensä runsaasti kirjontaa olkapäillä, hihojen suissa ja perissä, joskus myös helmassa.

Myöhäsyntyisten sarafaanityyppien erikoispiirteinä on hihojen puuttuminen. Päälyspaidasta tai paitamaisesta mekosta kehittyneenä pukimena sarafaani on kuitenkin alkuaan ollut hihallinen. Senhän välillisesti todistavat sussuna-sarafaanit, joissa usein on riippu- tai joskus pelkiksi nauhakeiksi surkastuneet valehihat.

Eteläisiovenäläinen nainen ei tunne hartuushametta, vaan pukeutuu vyötettyyn palttinapaitaan ja *panëva*-nimiseen avohameeseen. Tämä vaateparsi oli alun perin käytössä kaikkien itäslaavien keskuudessa. Samoin kuin sarafaania on tätäkin puinta useaa eri tyyppiä. Yksinkertainen panëva pantiin kokoon kolmesta kuvikkaasta villa- tai puolivillapalasta, jotka kiinnitettiin vyötäröön nyörillä (*gàšnik*). Tällainen panëva jäi avoimeksi joko edestä tai kupeelta.⁹ Varhemmin sitä saivat käyttää vain vaimoihmiset tyttöjen suihkiessa paitasillaan.

Pohjois-Venäjäältä panëva on tyystin kadonnut useita vuosisatoja sitten. Sana kyläkin tunnetaan, mutta se on saanut vähitellen pejoratiiveja vivahteita. Niinpä Novgorodin, Aunuksen, Vologdan ja Arkangelin murteissa *ponjåva* tarkoittaa liian väljää tai pitkää pukua, joka laahaa maata, kun taas Pihkovassa ja Tverissä sana on siirtynyt merkitsemään tuollaiseen pukuun sonnustautunutta henkilöä (Dal III: 750).

Lisäksi eteläisiovenäläisen naisen perusvaatekappaleisiin kuuluu lyhyt, vartalon yläosan peittävä ja useimmiten hihallinen mekkoomainen päälyspaita tai -pusero (*nagrüdnik*, *navërsnik*, *narukàvniki*). *Šušun*-nimisten pukimien historian ja tämän sanan etymologian kannalta on hyvin merkittävää, että Tulan, Rjazanin ja Kalugan alueilla hihallisella päälyspaidalla tai -puserolla on myös seuraavat nimitykset: *šüşka*, *šüşun* ja *šüşpàn*.¹⁰

Sarafaani on pohjoisiovenäläisen naisen kansanpukuna suhteellisen myöhäinen. On arveltu, että se alkoi päästä valtaan aikaisintaan 1400-luvulla ja syrjäytti sitten vähitellen panëvan.¹¹ Itse termi *sarafàn*, toisessa merkityksessä kuin nyt, tunnetaan kir-

⁷ Maslova, mts. 17.

⁸ G. S. Maslova, Narodnaja odežda russkih, ukrainsev i belorusov v XIX — natšale XX v. kokoomateoksessa Vostotšnoslavjanskij etnografitšeskij sbornik, Moskva 1956, s. 551.

⁹ Maslova, Narodnaja odežda — — s. 621. Mannisen mukaan (Suomen suku III s. 352) »venäläistä panjovaa muistuttaa se *hurstod* hame, jota käytettiin Länsi-Inkerissä».

¹⁰ Maslova, mts. 644.

¹¹ Dmitrij Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, Berlin & Leipzig 1927, s. 215.

jallisista lähteistä vuodelta 1376. Tuolloin se tarkoitti ylimysten käyttämää pitkää kauhtanan tapaista juhlavaatetta.¹² Sana on iranilaista alkuperää; vrt. pers. *serāpā* 'Ehrenkleid' (M. Vasmer REW II:579). Myöhemmin kauhtana-sarafaanin käytön omaksuivat myös ylhäisönaiset, ja se pysyi ylempään säätyläistön pukimena aina 1700-luvulle saakka.¹³

Vanhin sarafaanityyppi on ns. vinokaistainen umpisarafaani (*kosoklīnnyj gluhōj sarafān*). Sen keskimmäistä, olkapäiden kohdalta taitettua kangaslevyä täydentävät viistot kuvekiilat. Tähän sarafaanipukuun on alkuaan kuulunut riippu- tai valehihat.¹⁴ Työtä tehtäessä käsivarret saatiin tällaisista hihoista vapaiksi pujottamalla ne hihojen keskellä olevista aukoista läpi. Sen jälkeen hihat heitettiin olkapäiden yli tai sidottiin takaa kiinni. Samanlaisia merkillisen pitkiä hihoja tavataan mm. isovenäläisissä aluspaidoissa (*dolgorukàvki*), joita naiset käyttivät vielä 1800-luvun lopulla juhla- ja hääasuissa.¹⁵ On hyvin luultavaa, että vinokaistainen umpisarafaani on kehittynyt yhteisvenäläisen päällyspaidan pohjalta. Maslova (mts. 637) on havainnut, että sillä on joitakin yhteisiä piirteitä muinaisvenäläisen *lètnik*-nimisen päällyspukimen kanssa, joka oli eräänlainen aluspaidan ylle puettava pitkä- ja leveähäinen umpinainen mekkopaita. Tämän tyyppisen sarafaanin esiintymisalueina mainitaan ent. Permin, Vjatkan, Vologdan, Arkangelin, Aunuksen, Novgorodin, Pihkovan ja Tverin läänit. Sen yleisimpiä nimityksiä ovat olleet *šušūn*, *sušpān* ja *sukmān*. Haluan tässä yhteydessä kiinnittää lukijan huomion siihen, että kaksi nimitystä, nimittäin *šušūn* ja *sušpān*, liittyy, kuten edellä on jo ollut puhe, erällä eteläisvenäläisillä alueilla tavattavaan hihalliseen päällyspaitaan tai -puseroon. Äänneasu *sušpān* pro *šušpān* on tietysti sekundaari.

Myös edellisestä sarafaanityypistä kehittyneessä vinokaistaisessa, mutta edestä avonaisessa sarafaanissa (*kosoklīnnyj raspašnōj sarafān*) oli joskus riippuhihat. Sitä pidettiin vielä viime vuosisadan lopulla ent. Novgorodin läänissä ja joillakin seuduin Koillis-Venäjä.¹⁶ Sen nimityksistä mainittakoon *klīnnik* 'kiilasarafaani', *kitāješnik* 'nankiinisarafaani' ja *kumāšnik* 'punaisesta pumpulikankaasta tehty sarafaani'.

Uusinta sarafaanityyppiä edustaa ns. suora sarafaani (*prjamōj sarafān*), jota on kah- ta eri lajia. Suora sarafaani on valmistettu 5—8:sta ylöspäin kapenevasta kangaslevystä, ja sen paino lepää kapeiden olkaimien tai liivin varassa, johon vaatekappaleen hameosa on ommeltu kiinni. Tällaiset sarafaanit alkoivat päästä laajempaan käyttöön vasta 1800-luvun alussa,¹⁷ vaikka olkainsarafaani tunnetaankin jo 1600-

¹² I. I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka III*, SPB 1912, s. 262.

¹³ Pavel Savvaitov, *Opisanije starinnyh russkih utvarej, odežd, oružija, ratnyh dospehov i konskogo pribora, v azbutšnom porjadke raspoloženoje*, SPB 1896, s. 124.

¹⁴ Maslova, mts. 637; B. A. Kuftin, *Materialnaja kultura russkoj meštšery aikauskirjassa Trudy Gosudarstvennogo Muzeja Tsentralno-Promyšlennoj Oblasti 3*, Moskva 1926, s. 196.

¹⁵ Maslova, mts. 614. — Riippuhihojen esiintymisestä suomensukuisilla kansoilla ks. esim. Suomen suku III s. 341, 364—365.

¹⁶ O. A. Gantskaja, N. I. Lebedeva, L. N. Tšizikova, *Materialnaja kultura russkogo sel'skogo naselenija zapadnyh oblastej aikauskirjassa Trudy Instituta etnografii im. N. N. Mikluho-Maklaja LVII*, Moskva 1960, s. 71 ja Maslova, mts. 640.

¹⁷ Kuftin, mts. 107; Maslova, mts. 642.

luvulta lähtien. Suora sarafaani on levinnyt jossakin määrin myös panëva-alueelle, jonka nykyinen pohjoisraja noudattaa suunnilleen seuraavaa linjaa: Pihkova—Kalinin—Moskova—Rjazan—Penza—Saratov. Mainittakoon, että esim. Rjazanin alueen pohjoisosissa pidetään sarafaania, kun taas sen eteläosissa käytetään panëvaa. Suoraa sarafaania näyttää edustaneen myös Soikkolan inkeroisten *sinikke*-niminen kapeaolkaiminen paitahame. Samanlainen puin oli käytössä myös Kannaksella (Sakkola, Rautu, Metsäpirtti).¹⁸

Ratkaistaessa ven. *šušun* sanan etymologiaa on lähtökohtana mielestäni pidettävä tämän sanan sitä merkityssisältöä, joka sillä on dominoivana eräissä nykyisen panëva-alueen murteissa (Rjazan, Tula, Kaluga). Niissähän se tarkoittaa päällyspaitaa tai -puseroa, kun taas sarafaanialueella sillä on vanhimman sarafaanityypin merkitys. Näin on meneteltävä pukuhistorialliset näkökohdat huomioon ottaen, sillä sarafaani on pohjoissovenäläisten vaatepartena paljon nuorempi kuin panëva — korkeintaan noin 600 vuoden takainen.

Šušun sanan etymologiaa ei ole näihin asti pystytty tyydyttävällä tavalla selvittämään. M. Vasmer (REW III:442) toteaa, että sana on venäjässä vieras (»wohl fremd»), ja tyytyy viittaamaan Le Coqin julkaisemasta dolaanin kielen sanaluettelosta löytämäänsä sanaan *šišä* (po. *šišä*) 'roher Baumwollstoff'.¹⁹ Tämä piskuinen turkkilaiskansa asuu kaukana Keski-Aasiassa Kašgarista itään, ja tuskinpa venäläisillä on ennen vanhaan ollut minkäänlaisia kiinteitä kosketuksia siihen. Sitä paitsi tuon sanan etymologia on epäselvä, ja sen yhdistäminen ven. sanaan tuottaa suuria äänteellisiä vaikeuksia.

A. Duvernoyn mukaan *šušun* sanan kirjallinen ensiesiintymä on peräisin vuodelta 1612. Se tavataan eräässä myötäjäisluettelossa seuraavassa yhteydessä: *šušun* studenoi sukno zeleno da *šušun* teploj nošen / *šušun* kylmä vihreätä verkkaa ja *šušun* lämmin käytetty.²⁰ Kysymyksessä lienee ollut jonkinlainen lyhyt naisen päällyspuin.²¹

Ennen kuin lähden tarkemmin esittämään ajatuksiani *šušun* sanan alkuperästä, on syytä tarkastella lähemmin sanaa *šušpàn* (*sušpàn*), joka, kuten edellä on jo tullut mainituksi, esiintyy sekä sarafaani- että panëva-alueella *šušun* sanan synonyymina, ts. merkityksissä 1. 'vinokaistainen umpisarafaani', 2. 'päällyspaita tai nuttu'. Vasmer (REW III:441) on taipuvainen selittämään sen eräänlaiseksi slangisanaksi, joka olisi syntynyt käsityöläisten ja kaupustelijoiden kielenkäytössä. Sanan ensi tavu *šu-* viittaa hänestä siihen suuntaan. Vasmerin aikaisemmin esittämän teorian valossa *šušpàn* sanan etymologia on käsitettävä seuraavanlaiseksi: salakielen alkutavu *šu* + *župàn* ('päällysnuttu') > *šušpàn* (vrt. *šujma* < *šu*+*jàma* 'kuoppa', *šutylka* < *šu*+

¹⁸ Manninen, mts. 350.

¹⁹ Ks. Aufsätze zur Kultur- und Sprachgeschichte vornehmlich des Orients, Ernst Kuhn zum 70. Geburtstage — gewidmet, München 1916, s. 156.

²⁰ Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka, Moskva 1894, s. 231.

²¹ Ks. Slovar' tserkovnoslavjanskogo i russkogo jazyka, sostavlennyj Vtorym Otdeleniem Imperatorskoj Akademii Nauk IV, SPB 1847, s. 465.

butylka 'pullo').²² En usko tämän selityksen paikkansapitävyyteen eritoten siksi, että kysymyksessä on melko laaja-alainen kansanomaisen pukimen nimitys. Olen sitä mieltä, että *šušpàn*, samoin kuin sen ilmeinen variantti *šušmàn*, voidaan etymologisesti yhdistää sanaan *šušun*. Maslovan ja Kuftinin mukaan *šušmània*, eräänlaista esiliinaa, joka koostui yhdestä kahtia taitetusta kangaslevystä ja jossa oli selkäpuolella miltei vyötäröön ulottuva halkein ja melko pitkät hihat, pidettiin pääasiassa panëva-alueella ja nimenomaan niillä seuduin, missä yleensä panëvaan kuuluva päällyspaita tai -pusero oli tuntematon (ent. Vladimirin, Moskovon, Brjanskin ja osaksi Vjatkan lääni).²³ Tällainen esiliina on typologisesti läheistä sukua päällyspaidalle. Sanojen etymologian kannalta on erinomaisen tärkeä Maslovan maininta siitä, että myös päällyspaitaa sanottiin joillakin panëva-seuduilla *šušmàniksi* (mts. 650). Takahalkioiseen esiliinaan voidaan verrata inkeröiden *ummikke* ja *perednikka* (ven. *perèdnik* 'esiliina') -nimisiä pukimia. Viron Inkerissä *ummikke* säilyi pitkään morsianten vihkimekkona ja vainajain pukimena.²⁴ Isovenäläisten keskuudessa *šušmàn* (muuta nimityksiä: *zanavëska*, *zàpan*) kuului tyttöjenkin asusteisiin, ja sitä pidettiin paidan päällä. Naimisissa olevat naiset vetivät sen panëvan ylle.

Olettaisin, että sana *šušmàn* on syntynyt kahden merkitykseltään läheisen sanan kontaminaation tuloksena. Tällöin kysymykseen tulevat toisaalta *šūska*, *šušun* ja toisaalta *sukmàn*. Dalin mukaan (IV:627) *sukmàn* tarkoittaa joko verkkakauhtanaa tai sarafaania, mutta kansatieteellinen kirjallisuus tuntee sanan myös merkityksessä 'panëvaan liittyvä päällyspaita' (Tulan alue ja Donin alajuoksu).²⁵ Viimeksi mainitun sanan etymologia on kiistanalainen. Sillä on vastineensa ukrainassa — *sukmàn(a)* 'lyhyt kauhtana' — ja bulgariassa — *sukmàn* 'villainen naisen hame'. En kuitenkaan katso voivani olla yhtä mieltä niiden tutkijain kanssa, jotka pitävät tätä vaatetermiä slaavilaisperäisenä ja yhdistävät sen sanoihin *suknò* 'Tuch' ja *sukàt* 'drehen, zwirnen' (ks. Vasmer REW III:42). Eiköhän ven. *sukmàn* ole tšuv. laina (< *suxman*, *sukman* 'Kaftan, Rock')?²⁶ Vastaava bulgariankin sana on varmaan vanha turkkilainen laina. On todennäköistä, että *sukmàn* sanan kontaminoiva vaikutus tuntuu myös *šušun* sanan *s*-alkuisessa variantissa *šušun* 'punainen sarafaani selän taa viskattavine hihoineen' (Arkangeli, Aunus)²⁷.

Kuftin, joka on luokitellut tärkeimmät sarafaani- ja panëvatyyppit, on tullut siihen tulokseen, että vielä 1920-luvulla Donin kasakkanaisten käyttämä tunikan mallinen musta *sukmàn*, joka oli jonkinlainen pitkä, lyhythihainen ja viistoin kuvekaistoin levitetty, muodosti elävän sillan kahden samannimisen (*šušun*), mutta eri-

²² M. Vasmer, *Rotwelsches im russischen Wortschatze, Wörter und Sachen III*, Heidelberg 1912, s. 201.

²³ Maslova, mts. 650; Kuftin, mts. 113.

²⁴ Manninen, Suomen suku III s. 346.

²⁵ Maslova, mts. 644.

²⁶ Ks. esim. Y. Wichmannin selitystä SUST 21 s. 95.

²⁷ Dalilla (IV: 635) sana on virheellisessä asussa — *sumàn*. Pitää olla *šušun*, kuten Kulikovskilla, s. 116.

laisen pukimen välille. Donin sukmanissa oli havaittavissa sekä eteläisovenäläiselle päällyspaidalle että pohjoisivenäläiselle šušun-sarafaanille ominaisia piirteitä.²⁸

Ylempänä katsoin Vasmerin *šušpàn* sanaa koskevan selitysyrityksen epävarmaksi. Silti en halua kieltää, että juuri *župàn* on voinut vaikuttaa *šušpàn* sanan syntymiseen. Lähtökohta minulla on kuitenkin toinen. Otaksun nimittäin, että *šušpàn* on *šušmàn* sanan äänteellinen variantti, jonka *p* pro *m* voidaan selittää *župàn* sanan pohjalta. Paitsi edellä mainituissa merkityksissä (1. 'sarafaani', 2. 'päällyspaita') *šušpàn* esiintyy myös *župàn* sanan synonyymina (ks. Dal IV:1489).

Edellä selostettujen pukuhistoriallisten huomioiden nojalla arvelen, että *šušün* sanan etymologian ratkaisu liittyy kiinteästi tämännimisten pukimien alkuperäiseen hihallisuuteen. Hyvin kiintoisa on sana *šúška*, joka kaiken todennäköisyyden mukaan on edellä mainittua sanaa vanhempi. Tärkeimmät murreleksikot eivät *šúška* asua tunne, mutta kansatieteilijät ovat sen merkinneet muistiin lähinnä panëvaan kuuluvan lyhyen päällyspaidan merkityksessä (Rjazanin, Kalugan ja Tulan alueet).²⁹

Oletan, että sana *šúška* (*šušün*) 'panëvan yhteydessä käytetty hihallinen päällyspaita' on lähtöisin muinaisen Vjatkan maan (Vjatskaja zemlja) asukkaiden keskuudesta. Muistettakoon, että alueen keskuspaikka Vjatka (nyk. Kirov) perustettiin 1100-luvun lopulla. Noilla seuduin venäläiset olivat siis jo varhain joutuneet tekemisiin tšeremissien kanssa. Ilmeistä on, että venäläisten ja tšeremissien vaatetus erosi jo silloin suuresti toisistaan. Smirnovin mukaan tšeremissiläisen naisen puku koostui vanhastaan pitkästä aluspaidasta, valkoisista housuista ja kauhtanasta (*šoby*).³⁰ Minkäänlaisesta tähän asuun kuuluvasta päällyspaidasta ei ole tietoja. Yleensä tšeremissien puvussa ilmenee voimakkaana tšuvassilainen vaikutus. Näin ollen tuntuu luonnolliselta, että tšeremissit ovat voineet antaa oudolle venäläiselle hihhalliselle (mahdollisesti riippuhihaiselle) pukimelle oman nimityksen, jonka Vjatkan venäläiset ovat sitten ottaneet käyttöön. Myöhemmin tämä nimitys siirtyi muillekin venäläisalueille. Kun sarafaani syrjäytti pohjoisilla alueilla panëvan ja sen mukana päällyspaidan, sana säilyi hihallisen sarafaanin nimenä.

Lähtökohdaksi sopisi hihaa merkitsevää tšeremissin sana. Äänneasun *šokš* ovat merkinneet muistiin Y. Wichmann keräämistään Birskin ja Jaransk-Uržumin murteista ja Erkki Itkonen tutkimistaan Marij-Ušemin, Kramojarin, Tšaškinon ja Jatykovon murteista.³¹ Samanasuisena sana esiintyy B. A. Serebrennikovin toimittamassa tšeremissin sanakirjassa (Marijsko-russkij slovar', Moskva 1956, s. 714) ja Móricz Szilasilla (Ceremisiz szótár, Budapest 1901, s. 225). Äänneasun *šokš* taas on merkinnyt Y. Wichmann Malmyžin, Jaranskin, Tsarevokokšaiskin ja Kosmodemjanskin murteista. G. J. Ramstedt, joka on tutkinut vuoritšeremissien kieltä, esittää sanan muodossa *šò·kš* 'die Ärmel' (SUST XVII: 134). Samalla hän selittää, että *o*-vokaali on hyvin suppea ja kuulostaa pikemminkin *u*:lta (mts. VII). Yhtymästä *kš* hän sanoo (mts. X), että

²⁸ Kuftin, mts. 113.

²⁹ Zelenin, mts. 217; Maslova, mts. 644, 740; Kuftin, mts. 113.

³⁰ I. N. Smirnov, Tšeremisy, Kazań 1889, s. 74 ja 78.

³¹ Näistä tiedoista kiitän apulaisprof. Paavo Siroa, joka on ystävällisesti lähettänyt minulle sanaa koskevaa aineistoa.

k:n eksplosio on hyvin heikko ja että sen johdosta *kʷ* voi muuttua *χ*:ksi. Kun otamme huomioon *o*-vokaalin suppeuden ja sananloppuisen *χ*-yhtymän mahdottomuuden venäjässä, voimme hyvin rekonstruoida tšer. originaalin ven. vastineeksi muodon **šus*. Tällöin *šuska* selittyisi venäläispohjaiseksi deminutiivimuodoksi. Olen ajatellut toistakin selitystä, jota kuitenkin pidän huonompana. Jos lähemme äänneasusta *šd·kʷ* emmekä ota lukuun Ramstedtin foneettisten huomioiden nojalla mahdollista *šd·χ* asua, saamme venäjään ensin muodon **šukša* (*kʷ*-loppuisia sanoja venäjässä ei ole, siksi *-kša*) ja siitä edelleen metateettisen asun *šuska*. Mielestäni *šušun* on kehittynyt samalta pohjalta kuin *šuska*, ts. alkumuodosta **šus*. Sana *šušun*, jossa on perin hämärältä tuntuva sekundaari formantti *-un*, tuo väistämättä mieleeni erään toisen samaloppuisen pukimen nimen, nimittäin sanan *zipùn* 'eräänlainen kauhtana'. Se esiintyy jo Domostroissa ja on lainattu joko uuskreikasta tai italian Venetsian murteesta (*dzípon* = ital. *giuppone*).³² Ehkäpä *šušun* epäselvine johtimiseen onkin eräänlainen 'hybridi'.

Tšeremissistä en ole onnistunut löytämään hihaa merkitsevän sanan johdoksia, eikä niitä ole Paavo Sironkaan kokoelmissa. Erkki Itkosen mukaan (FUF 31 s. 137) tšer. *šokʷ* sanan yhteyteen kuuluvat mm. itäpermjakin *sus* 'Ärmel' ja votj. *sajes* 'id.' ~ lap. *soaggje*, *soaggja* (< **soja*). Semanttisesti kiintoisa on syrj. *sos*, joka tarkoittaa sekä hihoja että hihallista naisen paitaa³³; vrt. vatj. *ihad* 1. 'hihat', 2. 'naisen pusero, jossa on pitkät hihat'.

Äskettäin *šuska* ja *šušun* sanojen etymologiaa on aivan lyhyesti käsitellyt etevä neuvostoliittolainen sanahistorioitsija O. N. Trubatšev.³⁴ Kuten minäkin, hän kiinnittää huomiota vanhanaikaisen *šušun*-sarafaanin hihallisuuteen, mutta ei keksi yhdistää sen ven. nimityksiä panēvan yhteydessä käytettyjen päällyspaitojen ja esiliinojen vastaaviin nimityksiin. Etymologiassaan hän lähtee 'esilänsisuomalaisesta' **šiša* sanasta, »johon palautuvat nykyiset hihan nimitykset: suom. *hiha*, vatj. *iha*, vir. murt. *iha*» (mts. 51). Trubatševin teoria kaatuu jo siihen tosiasiaan, että *š*:n muutos *h*:ksi oli tapahtunut jo varhaiskantasuomalaisena kautena, jolloin suomalaisten esi-isillä ei vielä ollut minkäänlaisia kielellisiä kosketuksia slaaveihin. Kuinka sitä paitsi olisi selitettävissä ven. *šus*- < ksm. **šiša*, jossa ensi tavussa on vokaali *i*?

Kulttuurisana *šuska* ja varsinkin sen variantti *šušun* ovat vaeltaneet kauas varsinaisesta 'alkukodistaan' Euroopan-puoleisen Venäjän itäkoillisista. Sana tunnetaan myös eräistä ukrainalaismurteista, joissa se muodoissa *šušun* ja *šošon* merkitsee pitkää naisen kesäläninkiä (mm. Poltava).³⁵

³² Ks. Vasmer REW I:456 ja W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1935, s. 336.

³³ V. I. Lytkin & D. A. Timušev, Komi-russkij slovar', Moskva 1961, s. 636.

³⁴ Etimologičeskije issledovanija po russkomu jazyku III, Moskva 1961, s. 50—51.

³⁵ B. D. Grintšenko, Slovar' ukrainskogo jazyka IV, Kijev 1909, s. 508.

Zur Geschichte des russ. *šušun*

VON IGOR VAHROS

Das im Kalevala und in den alten Liedern des finnischen Volkes auftretende *sutsuna*, *sussuna* sowie dessen karelische und olonetische Entsprechungen, die im allgemeinen den russischen sarafanartigen Rock bezeichnen, erklärt der Verfasser als Entlehnung aus dem Russischen (< russ. *šušun*). Dabei zeigt er auf, dass das Wort *šušun* in dem russischen Sprachgebiet ursprünglich eine doppelte Bedeutung hatte. In dem nördlichen grossrussischen Gebiet, wo die Frauen als volkstümliche Tracht einen Sarafan über dem Hemd trugen, bedeutete *šušun* ebenso wie *šušpän* und *sukmàn* im allgemeinen den ältesten Sarafantyp, der oft mit Hänge- oder Scheinärmeln versehen war. Auf dem südlichen grossrussischen Gebiet hingegen, wo die Frauen die gemeinrussische Volkstracht am längsten bewahrt hatten, bezeichnete *šušun* und *šušpän* ein über dem *panëva*-Rock zu tragendes, häufig mit Ärmeln versehenes Hemd oder eine solche Bluse.

Aufgrund der lautlichen und kulturhistorischen Gegebenheiten hält der Verfasser die von M. Vasmer vorgetragene Meinung, wonach das russ. *šušun*

von dem Wort *šišä* 'roher Baumwollstoff' der dolanischen Sprache her erklärt werden könnte, für nicht stichhaltig (REW III: 442). Er sieht in der Form *šušun* eine Variante des Wortes *šüşka*, das in einigen Mundarten des *panëva*-Gebiets ebenso wie *šušpän* auch Überhemd oder -bluse bedeutet. Das Wort *šüşka* hält der Verfasser für eine alte tscheremissische Entlehnung. Dafür komme vor allem das bergtscheremissische *šö·kʲš* 'die Ärmel' in Frage, das den phonetischen Aufzeichnungen Ramstedts zufolge auch *šö·çš* ausgesprochen werden kann (SUST XVII, S. VII, X). Unter Hinweis auf die Kürze des tscher. Vokals *o*- und auf die für die russische Phonetik unmögliche Verbindung *çš* im Wortauslaut konstruiert der Verfasser als russische Entsprechung für das bergtscheremissische Wort die Form **šuš*, wobei *šüşka* dann ein russisches Diminutiv wäre. Das Wort *šušun*, in dem sich das ungeklärte Formans *-un* findet, könnte nach Meinung des Verfassers möglicherweise durch Kontamination entstanden sein, wobei an das Wort *zipùn* 'irgendein Mantel, Kaftan' zu denken sei.